

पुणे शहरांतील घरनोकरांच्या स्थितीची पाहणी

• प्रभा धारपुरे

प्रस्तुत लेखांतील माहिती पुणे शहरांतील १० मुख्य पेठांतील १६८ मालकांच्या एकूण २४६ घरनोकरांना प्रत्यक्ष भेटून केलेल्या पाहणीवर आधारलेली आहे. पाहणी करतांना मालक व नोकर दोघेहि माहिती देण्यास विशेष नाराज दिसले नाहीत, व कुणी मुद्दाम चुकीची माहिती दिली नसावी. पण लोकांचें अज्ञान, त्यांची स्वतःचीच अपुरी माहिती व सांगण्यांतील असंबद्धता या गोष्टींचाहि निर्देश करावयास हवा. विशेषतः वय व कुटुंबांतील माणसांची माहिती कुटुंबांचें उत्पन्न याबद्दल बरील अडचण तीव्रतेनें भासली.

पुणे शहरांत एकूण सर्ववेळ नोकर किती आहेत व कुठे आहेत याबद्दल तयार माहिती नव्हती. म्हणून सर्ववेळ घरनोकर ठेवणाऱ्या मालकांची यादी कलेक्टर व रेशनिंग अधिकारी यांच्या संमतीनें रेशन कार्डावरून केली व प्रत्येक पेठेंतून १० टक्के मालकांकडे जाऊन त्यांची व त्यांच्या घरनोकरांची मुलाखत घेतली. या पाहणीचा काळ १९५५ ते ५७ हा होता.

प्रस्तुत पाहणींतील एकूण १६८ मालकांपैकी ६२ टक्के मालकांनीं फक्त १ सर्ववेळ नोकर ठेवला होता व त्यांत गडी ठेवणारांचें प्रमाण ३ व स्वयंपाकी ठेवणारांचें प्रमाण ३ होते. दोन नोकर असणाऱ्यांकडे बहुधा १ स्वयंपाकी व १ गडी होता, व जास्त नोकर असल्यास अर्थात् त्यांत गड्यांची संख्या जास्त होती. पाहणींतील बहुसंख्य लोकांकडे अर्धवेळ नोकर-बहुधा मोलकरीण-शिवाय होताच. निम्मे मालक ब्राह्मण व ते सदाशिव, शिवाजीनगर व शुकवार पेठेंत मोठ्या संख्येनें राहणारे होते.^१ नंतरचा मोठा गट गुजराथी-मारवाडी या व्यापारी वर्गाचा होता (२७). मालकवर्गात व्यापारी व नोकरीधंदा करणारे लोक यांचें प्रमाण बरेंच मोठें दिसून आलें. 'नोकरी' (higher profession) करणाऱ्यांपैकीं सुमारे ८० टक्के मालक ब्राह्मण होते, तर गुजराथी-मारवाडी गटांतील ९० टक्के लोक 'व्यापार धंदा' करणारे (businessmen) होते. मालकांच्या मिळकतीची माहिती साधारण स्वरूपांत मिळाली होती. त्यावरून मालकांपैकीं ३ मालक दरवर्षी रु. ५,००० ते १०,००० मिळविणाऱ्या गटांत होते. मालकांच्या मिळकतीवर त्यांनीं ठेवलेल्या नोकरांची संख्या अवलंबून दिसली.^२ मात्र मालकांच्या कुटुंबांतील संख्येचा त्यांनीं ठेवलेल्या नोकरांच्या संख्येवर फारसा परिणाम दिसून आला नाही.

मालकांच्या या थोड्याफार माहितीनंतर घरनोकरांकडे बळ. एकूण २४६ नोकरांपैकीं १४४ पुरुष व १०२ स्त्रिया होत्या.

वयवारीप्रमाणें पाहतां एकूण पुरुषांपैकीं ६५ टक्के नोकर १० ते ३० वर्षे या लहान वयाच्या गटांत होते तर स्त्रिया ३० वर्षांच्यापुढें खूपच जास्त संख्येनें होत्या (७२/१०२). पुरुष व

१ पहा : Sovani N. V., Apte D. P., Pendse R. G., Poona: A Re-survey (The Changing Pattern of Employment and Earnings), Gokhale Institute of Politics & Economics, Poona, Publication No. 34, 1956, पाने १०१-१०२.

२ "The Employment of domestics depends very materially on the economic condition of the family." Poona: A Re-Survey, पान १०२.